

ועד ליל שבת

דברי מוסר והשקפה ע"ס מסכת אבות

מראש הישיבה הגאון הגדול רבי ישראל בונם שרייבר שליט"א
שנאמר ב"ש"ק

'שם טוב'

מגולה ריחה נודף מכוסה אין ריחה נודף" וכו', ופירש"י "והיינו דכתיב שמן תורק שמך, כשמגלין אותה ומריקין שמנה - כלומר כשאתה מלמד תורה לתלמידים, אז יצא לך שם", ופשר הענין צריך תלמוד מהו הדימוי המיוחד בין צלוחית של פלייטיין לבין לימוד תורתו של החכם.

'שם' הוא מהות

והביאור בכל זה נראה (ותמצית היסוד ע"פ דברי התויו"ט על המשנה), דהנה בתנחומא ריש פרשת ויקהל דרשו חז"ל "שלשה שמות נקראו לו לאדם, אחד מה שקוראים לו אביו ואמו, ואחד מה שקוראים לו בני אדם ואחד מה שקונה הוא לעצמו, טוב מכולן מה שקונה הוא לעצמו", ומבו' שמלבד השם שנקרא האדם בעת לידתו יש לו שמות נוספים, השם שקוראים לו בני האדם והשם שקונה הוא לעצמו, והענין טעון הסבר מהי המשמעות של שני שמות אלו, האם הכוונה לכינויים בעלמא או שמא עומק אחר יש כאן.

והענין ידוע כי ה'שם' אינו רק אמצעי לקרוא לאדם בשם פלוני או בשם אלמוני, אלא ה'שם' של אדם מלמד על נפשו פנימה מה מהותה וכפי ה'שם' שהוא נקרא בו כך ניתן לדעת את תוכנו.

לכן בעוד ש'שם' שקוראים לו אביו ואמו' הוא מילה סתמית שאין בה כדי ללמד על האדם עצמו, ה'שם' שקוראים לו בני אדם' מלמדנו היאך מהותו משתקפת בעיני הבריות - האם פלוני נאים דרכיו ומתוקנים מעשיו או שמא להפך.

מבואר אם כן שענין ה'שם' כפי שהוא נראה אצל הבריות אינו שם בלבד אלא מהות האדם, כי תפקידו של האדם הוא לקדש שם שמיים ולהשפיע מטובו על כל סביבותיו, והיחס של סביבתו אליו יש בכוחו להראות מי הוא. ויעויין בגמ' בשבת (קנג.) דאמרינן, "בעא מניה רבי אלעזר

מרב איזהו בן העולם הבא, אמר ליה ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאלו", ופירש"י "מאחרי מטתך כשתמות, תשמע כשיאמרו זה הדרך שהלך בה זה לכו בה, מובטח שהוא בן העולם הבא". ומבואר בדברי הגמ' שמי הוא זה ואיזה הוא אשר נקרא 'בן עולם הבא', דהיינו שהוא במדרגה גבוהה כבר כאן בעולם הזה עם שייכות לעולם העליון, הרי זה מי שהבריות לוקחות הימנו דוגמא וסמל, 'זה הדרך שהלך בה לכו בה', כלומר אדם שמעלתו יותר עליונה כפי שהושפע ממנה הכלל.

ומשום האי טעמא גדולה מעלתו של השם הטוב יותר מכל דבר אחר, כי יכול אדם ללמוד תורה ולעשות מעשים טובים, אך הוא עצמו יישאר כמות שהיה, המעשים לא ישפיעו עליו להיות אדם אחר והוא יהיה אותו הדבר במדויק כפי שהיה. רק אם יעמול לשנות את פנימיותו ולרומם את אישיותו למעלה, אז הוא יהיה בעל 'שם טוב', אדם בעל מהות אחרת, יותר מרוממת ויותר נעלה.

פרק ב' משנה ז'. "קנה שם טוב קנה לעצמו קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא".

כתב רבינו יונה "קנה שם טוב קנה לעצמו - כי השם טוב לעצמו הוא לא יניחנו לאחרים, היפך מן המרבה נכסים כי במותו יעזבם וילך בלא חמדה הקם מהם".

יש להבין פשוטם של דברים מהי מעלת 'שם טוב', הן לכאוף השם הטוב הוא ענין חיפוני מה הבריות אומרות עליו, וכיצד הדבר מבטא מעלה באדם עצמו, ובפרט יש לידע מהי כוונת רבינו יונה שכתב שהקונה שם טוב לעצמו 'לא יניחנו לאחרים', וצ"ב.

אך באמת בדברי חז"ל במקומות רבים אנו מוצאים שהפליגו במעלת 'שם טוב' וכתבו על זה דברים רבים וגדולים, כדוגמת מה שמצינו

במתני' דלקמן (ד', י"ג), "רבי שמעון אומר שלשה כתרים הם, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, וכתר שם טוב עולה על גביהן", וחזינן שיש ענין מיוחד בשם טוב עוד יותר מן התורה הכהונה והמלכות, ו'אשרי מי שגדל בתורה וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם'.

"כתר שם טוב"

וכבר בפסוק בקהלת (ז', א') אמר שלמה "טוב שם משמן טוב" ובמדרש רבה שם דרשינן שטוב שם טוב משמן טוב, "שמן טוב יורד ושם טוב עולה, שמן טוב לשעתו ושם טוב לעולם, שמן טוב כלה ושם טוב אינו כלה, שמן טוב בדמים ושם טוב בחנם, שמן טוב נוהג בחיים ושם טוב נוהג בחיים ובמתים, שמן טוב בעשירים ושם טוב בעניים ובעשירים, שמן טוב מהלך מוקיטין לטרקלין ושם טוב הולך מוסף עולם ועד סופו".

והמדרש מסיים "מצינו בעלי שמן טוב [שנמשחו בשמן המשחה]

נכנסו למקום חיים ויצאו הם שרופין, ובעלי שם טוב נכנסו למקום מתים ויצאו חיים, נדב ואביהוא נכנסו למקום חיים ומתו, חנניה מישאל ועזריה נכנסו לאתון נורא ויצאו חיים, לכך נאמר טוב שם משמן טוב וגו'".

ומשמעות דברי המדרש צ"ב, וכי כל הסיבה שמחמתה ניצלו חנניה מישאל ועזריה היתה מחמת שמם הטוב, ורק משום זו בלבד נכנסו לאש חיים ויצאו בשלום.

עוד מצינו בגמ' סוף פרק קמא ד'יבמות (טז.) שכשנכנס רבי עקיבא אל רבי אלעזר בן עזריה אמר עליו רבי אלעזר, "אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מוסף העולם ועד סופו, שב בני שב, כמותך ירבו בישראל", ויש להבין מה מעלה היא זו ש'שמך יוצא מוסף העולם ועד סופו', הא לכאוף אין זה אלא כבוד בעלמא, ומה לימוד יש כאן על גודל מעלתו.

והנה בגמ' בעבודה זרה (לה:) איתמו; "דרש רב נחמן בריה דרב חסדא, מאי דכתיב לריח שמניך טובים - למה ת"ח דומה לצלוחית של פלייטיין,

ענייני דיומא - מתוך הקונטרס 'עבודת האלול וימים הגוראים'

ענין ה'תשובה' - לשנות את מהלך החיים

בענין מצות התשובה ישנן כמה תמיהות: (א) ברמב"ם (פ"א מתשובה) כתב "עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא מעולם", וכי יש אדם שיכול לומר זאת על עצמו, וא"כ לעולם לא עשינו תשובה. (ב) מה הענין של הנהגה מרוממת דוקא בעשיית כגון לא לאכול פת פלטר, הרי אין בדעתו לעשות זאת כל השנה. (ג) במדרש כתוב שהתשובה נבראה קודם בריאת העולם, מדוע תשובה מוגדרת בריאה, הלא האדם רק חדל לעבור עבירות. (ד) גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד", מדוע הרי רק מפסיק לחטוא.

אך הביאור הוא, תשובה אין פירושה להפסיק לחטוא, אלא "תשובה" מלשון לשוב, כשאדם חטא בדרך מקרה, באמת עיקר עבודתו היא להפסיק לחטוא, אולם כשאדם נמצא במצב של עשיית מצוות ועבירות בעירוביבא, אזי תפקידו הוא לשוב בחזרה להקב"ה, להפוך את עצמו מאדם שבמעשיו מתרחק מהקב"ה לאדם שבמעשיו מתקרב להקב"ה - להיות במהלך חיים אחר, ואם ילך מתרחק מאביו בריצה גדולה ללא לשמוע לצעקות אביו, אזי כלל שעובר הזמן הוא מתרחק יותר, אולם ברגע שמסתובב ומתחיל לרוץ בחזרה, גם אם הוא אצל כבוד במרחק עשרים מיל הוא יותר קרוב לאביו מזמן שבו הוא היה מרחק מיל, כיון שעכשיו הוא עם הפנים בחזרה.

וממילא מובן מה הכוונה שהתשובה היא בריאה, שא"ז הפסקת העוונות, אלא יצירת מצב חדש אצל האדם, שהקב"ה נותן סייעתא דשמיא לאדם להתהפך במהותו, ולכן זה מגיע עד כסא הכבוד, כי זה משנה את כל מהלך האדם משורשו בעולמות העליונים.

ולכך כתב הרמב"ם שהוא משנה שמו לומר איני אותו האיש, כי השם הוא המהות של האדם ובאמת מהותו התהפכה, ומה שכתב הרמב"ם "עד שיעיד עליו יודע תעלומות", יודע תעלומות דייקא ולא יודע עתידות, שהעיקר הוא מה שבליבו עכשיו - שינוי המהלך, ולא הפסקת העבירות בפועל.

קוּם ובקצה תבל מיליהם, והיה שמם כשם הגדולים אשר בארץ מסוף העולם ועד סופו.

'קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא'

יש להבין מה נתחדש במשנתנו. ונראה שההדגש במשנה הוא על הלשון 'קנין', שמי ש'קנה' לו דברי תורה 'קנה' לו חיי העולם הבא, וביאור הדברים הוא שישנם שני סוגי עולם הבא, המין האחד שבא בתורת שחר בלבד מידה כנגד מידה, והוא העולם הבא על שאר כל המצוות, והמין השני הוא יתירה מזו, שהעולם הבא לא מגיע לאדם רק בתורת תגמול אלא הוא ממש שייך אליו, האדם קנה אותו כבר כאן בהיותו בזה העולם והוא עולמו אשר הכין לו.

העולם הבא אינו מקום תענוגים בעלמא, אלא הוא מקום של קרבת אלוקים שבו צדיקים יושבים, הוגים בתורת קל ונהנים מזיו השכינה, וכאשר אדם קונה את התורה בנפשו והופך אותה לחלק מעצמו ובשר מבשרו, הוא זכאי ממילא לשבת לעתיד לבוא בצל קורתו של הקב"ה, שהרי כולו מתאחד להיות יחד עם התורה ויחד עם הקב"ה ובדין הוא שיטול שכרו לחיות חיי נצח יחד עם התורה.

כשהאדם לומד תורה, עליו לדעת שדרך הלימוד היא לא רק לקרוא ולהספיק אלא 'לקנות' את התורה. ללמוד את התורה בצורה שיזכור אותה ויבין אותה, כשהוא מרגיש בסופו של לימוד היאך יש בידו דברים שעמם הוא ממשיך הלאה, ואם כי אין זה מחייב שכעת הדברים ינצחו בליבו לעולמים עד זקנה ושיבה מכל מקום דרך הלימוד לכשעצמה מוכרחת להיות בצורה של קנין. מי שלומד מקצוע כל שהוא מבין שהוא לא יכול לעבור על החומר ברפרוף ולדעת את הדברים מ'למעלה', אלא הוא מוכרח שיהיה ברור לו כל פסיק וכל שורה כדי שיוכל לצאת לחייו עם ידיעת המלאכה, ואם כן מאי גרע לימוד התורה שבזה אפשר כביכול ללמוד ולעבור הלאה מבלי לסכם את כל הסוגיא בעל פה על בוריה לעומקה ולרוחבה, כשידיעת הלומד נבחנת למחצה לשליש ולרביע.

מרח' הגר"ש רוזנבסקי היה נוהג לומר שאנו לא קבלנים, לא מוכרחים לענות תשובה על כל השאלות בסוגיא, ואדרבה, כאשר מנסים לענות תשובה על כל השאלות הרי זה יוצר עקמומיות בראש - כי באמת אין בכוחנו לדעת את הכל, אך זה מוכרח להיות שהלומד ידע ברור מה הוא בדיק לא מבין, והוא גופא נחשב להבנת הסוגיא.

ובאמת ישנה תשובה לאחד מהאחרונים שבה הוא חוקר חקירה ומביא ראיות לכאן ולכאן, אך כל מה שמביא הוא סוגיא ערוכה ומפורשת במסכת מכות, כך שנראה שהסוגיא נעלמה ממנו, ומכיון שהדברים עמדו בראשו ייחסם לעצמו וכתבם כצורתם, עד שאלמלי ראיתי את הדברים בעצמי לא האמנתי. ופעם ניגשו אל מרח' החזו"א להראות לו את התשובה ושאלוהו לפרש דבר, והוא השיב, אמנם צריכים אנו לדעת שאותו אדם היה גדול, אך התורה היא עוד יותר גדולה.... התורה היא רחבה מיני ים ואין לה תכלית וקצבה, ועיקר מה שמוטל על האדם הוא כלפי עצמו, לחבר את נפשו אל התורה ולקנות כל מה שהוא יכול בתורת קנין וחזקה, לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופולחן.

וכבר הבאנו את המעשה באותו עסקן פשוט שזכה לעשות מעשים טובים עם הכלל אולם הוא עצמו לא היה בר מעלה, ואמר עליו החזון איש שהוא בבחינת 'חפץ יקר ערך'... אולי יש כאן 'מעשים' שצריכים להעריכם, אך אין כאן 'אדם', וכשאין את ה'גברא' - אם כן העיקר חסר מן הספר.

לא להתקדם, להשתנות

כל אדם צריך תמיד - בפרט בימי האלול וההכנה לימים הנוראים להתבונן בתוך עצמו ולמצוא את הדרך להשתנות, לא רק להתקדם ולהתחזק, אלא להיות אדם אחר, אדם שהוא טוב באמת בעל מהות פנימית, מהות שונה ואחרת. וכבר אמר רבינו אברהם אבן עזרא (שמות ל"א, י"ח) שהאדם "לא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו, כי כל מי שלא ידע מהות נפשו, חכמת מה לו", וחזינו שמי שאינו מכיר את עצמו ואינו יודע כיצד לרומם את נפשו, 'חכמת מה לו', אין בידו שום חכמה כי אם קיום התווה האפס וההעדר.

בזמן מלחמת תש"ח נסעו מספר יהודים אל עבר ירושלים הנצורה, וביניהם הרה"צ רבי שלומק"ה מזוועה"ל. באמצע דרכם התגלו על ידי הערבים, ורכבם החל להרגם באבנים ללא הפסקה. כשראה ר' שלומק"ה את המצב, הורה לנוהג לעצור, יצא מן הרכב, והנה מיד כשראו הערבים את דמותו חללו ממעשיהם ונפוצו לכל עבר. הנוסעים נדהמו למראה הנס הגלוי והעיוז פניהם לשאל את ר' שלומק"ה, ילמדנו רבינו, איזה מופת נעשה כאן. אמר ר' שלומק"ה: יהודי הוא יותר מרומם מגוי, ושורת הדין נותנת שלא תהיה לגוי שליטה על אף יהודי. דא עקא, שבכל יהודי ישנה נקודה קטנה של 'גוי', והיא הנותנת שלגויים תהיה שליטה עליו... אני כולי יהודי, לא הותרתי לעצמי שום חתיכה של 'גיויות', ולכן לא יכלה להיות לערבים שום שליטה עלי...'

וכמוכן שאין לך מופת גדול מזה, שיהיה האדם כל כולו חפצא של יהודי, אך זאת למדנו שהדבר נתון ביד כל אדם ואדם לקדש את עצמו, להתרומם ולשנות את מהותו, וככל שיהיה בעל מהות גדולה יותר עם 'שם טוב' יעלה גביעו על גדותו וישפך על כל סביבותיו להקרין עליהם אך טוב וחסד, שממנו יראו וכן יעשו.

ויתכן שלכך דימו חז"ל את הת"ח דוקא לצלוחית של פלייטין, בהיות שהבושם יכול להיות בעל כמות קטנה, וכל עוד שהוא מכוסה שמור ריחו בתוכו בלי לצאת החוצה, אך מאותו רגע ואילך שמגלים את הצלוחית - יוצא הכח המבשם החוצה ומתפשט בתוך החמצן שבאוויר עוד הרבה יותר ממכמותו שהיתה בתחילה, עד שנמצא הבושם קיים והולך בכל רוחות שסביבותיו והכל מריח מכוחו. כך הת"ח, כאשר הוא מלמד תורה לתלמידים אין זה רק העברה של תורה ממנו והלאה, אלא הוא מאציל מהודו עליהם, ואישיותו עצמה מקרינה עליהם ומתפשטת בקרבם, וזהו ה'שם הטוב', 'כשמן תורק שמך'.

ניתן לראות זאת בתולדות כל ימי הדורות, גדולי ישראל לא היו צריכים לנדוד ממדינה למדינה ומעיר לעיר, אלא די היה להם לשבת בדד ספונים בפיתם, ואישיותם המרוכזת שנוצרה על ידי תורתם הכריזה עליהם בגלוי והשפיעה על הקרובים ועל הרחוקים, עד שבכל הארץ יצא

בית המדרש - בית של קבע

גם הענין להתפלל במקום התורה - שיש בכח התורה להעלות את תפילת האדם כמו מנין - 'במקום רינה שם תהא תפילה'. ואת אותו הדבר אנו מוצאים לענין תקיעת שופר, שנהגו לתקוע בדוקא על הבימה, ואין זה רק משום שהבימה היא במרכז בית המדרש אלא מטעם בפני עצמו - "כדי שזכות התורה יגן עלינו לעלות זיכרונו לפניו לטובה" (משנ"ב סי' תקפ"ה סק"א). אחרי שקראנו על הבימה את קריאת התורה.

בחור שרוצה שתפילתו תשמע לפני הקב"ה - צריך להקפיד להתפלל במקום הלימוד, 'במקום רינה שם תהא תפילה'. הוא לא עושה בזה טובה לאף אחד, והוא לא צריך לעשות זאת רק בגלל שיכך המשגיח אמר, אלא מפני הרווח האישי שייצא לו מזה - הרי כל אחד צריך את התפילה, לכל אחד יש בקשות, יש רצונות וצרכים, ובכח התורה יש סגולה מעולה שתתקבל תפילתו. זה לא ענין בעלמא אלא הם דברים שאומרת לנו הגמרא, שאפילו האמוראים לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהו גרסי. מי שרוצה להצליח צריך להתפלל בשיבה. לא 'אהל יוסף' ולא 'אהל ארעי' אחר, אלא 'מה טובו אוהליך יעקב'.

כל הענין של 'בתי הכנסיות' ו'בתי מדרשות' הוא הקביעות שיש לאדם בתוך המקום של הקב"ה, שהוא מכניס את עצמו פנימה ויוצא אדם אחר - נכנס מלא עוונות ויוצא מלא זכויות, ואם כן ברור שכלל האדם ישקיע את עצמו יותר ויהיה 'קבוע' בבית ה' כך הוא יזכה ליותר. וכאמור גם בענין התפילה - להקפיד על תפילה אך ורק בישיבה, וכך נוכל לעלות מכף חובה לכף זכות.

בתנא דבי אליהו (אי"ש פר' י"ט): "מה טובו אוהליך יעקב וגו' כנחלים נטיו - וכי מה טיבן של נחלים אצל בתי מדרשות, אלא מה נחלים יורדין בני אדם לתוכן כשהן טמאין, וטובלין ועוליין מתוכן כשהן טהורין, כך בתי מדרשות - בני אדם נכנסין לתוכן כשהן מלאין עוונות, ויוצאין מתוכן כשהן טהורין". הרי לנו שיש כח מיוחד בבתי כנסיות ובתי מדרשות לטהר את האדם ולהפוך אותו מ'מלא עוונות' ל'מלא זכויות', משום שמקומות אלו של תורה ותפילה הם המקומות של שכינתו ית', וכשאדם משקיע את כל כולו והופך את 'מעון ביתו' של הקב"ה לבית הפרטי שלו הרי הוא מתקדש ומיטהר ושום כח של רע לא יכול לשלוט בו. ידוע מהח"ח, שהסיבה שהמשגיח חז"ל את התורה לטהרת מקוה היא משום שצריכים להשקיע את כולו בתוך התורה, שלא תישאר אפילו שערה אחת בחוץ... וזוהי הטהרה של בתי כנסיות ובתי מדרשות - 'כנחלים נטיו כגנות עלי נהר', שהאדם יכנס כולו פנימה בלי להותיר דריסת רגל לשום דבר חיצוני, רק הוא וקב"ה יחד בתוך ביהמ"ד. 'להשקיע את כולו' אין זה אומר ללמוד כל היום, אלא שביהמ"ד יהיה הבית והמקום הטבעי, וכל מקום אחר ייחשב ל'בחוץ'.

ובמסכת ברכות (ח). אמרינו: 'רבי אמי ורבי אסי אף על גב דהו להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהו גרסי', ושם בסוגיא יש צד בראשונים שהחכמים היו מעדיפים להתפלל ביני עמודי דגרסי אף בלא מנין. ומשמעות הענין היא, שהנה כל הענין של תפילה במנין הוא משום שהתפילה ברבים מתקבלת יותר, ואילו ביחיד סכנה יש בה שמא יעיינו במעשינו, וכך הוא